

PRIMORSKI GLAS

Naroča se za Avstrijo pod naslovom: Lidova tiskarna, Wien V., Margaretenplatz 7.
Za vse ostale države pa se sprejemajo naročila pri Založbi „Jug“ v Ljubljani,
Šelenburgova ulica 7/II, SHS.

Naročnina znača: za Avstrijo: četletno S 2.—, celoletno S 8.—; za Jugoslavijo:
četletno Din. 15.—, celoletno Din. 60.— za ostalo inozemstvo celoletno S 10.—
ali Din. 80.—. Posamezna številka 25 grošev ali Din. 2.—.

Vladimir Gortan.

Kje si, Vladimir Gortan?

Vsa zemlja od Kvarnerja čez Kras in ob Soči navzgor pritajeno odmeva od tega klica, vse ječe, kjer so priklenjeni naši bratje, šepetajo Tvoje nekjer so priklenjeni naši bratje, šepetajo Tvoje nesrečno ime. Kje si, Vladimir Gortan? Kam si šel, da Te kličemo zaman?

Z mrtvimi ustnami govoriš iz groba:

Tu sem! Moje oči so ugasnile, moje telo je raztrgano od krogelj, moje srce prestreljeno. Tu sem. Ves v strnjeni krvi ležim, tesno me objema zemlja, noč je okrog mene. Trohnim, nad mojim mladim telesom pa triumfirajo morilci. Povejte, ali nisem žrtvoval svoje mladosti zaman?

Vladimir Gortan, ne dvomi! Ko si preživljal zadnje, strašne dni, ko si se nagibal v grob, ko si zadnjo noč življenja strmel v večnost, tedaj so že stopali na Tvoje mesto, da dvignejo Tvoj ščit.

In ko si šel 17. oktobra zjutraj svojo zadnjo pot, so Te spremljali tisoči, ki jih nisi nikdar videl, a si jih morda slutil, ker je, človeku ob smrtni uri dano, da gleda stvari, ki so drugim zakrite. Spremljali so Te do zadnje postaje, na ono samotno mesto, ki je bilo določeno, da vidi Tvojo mučeniško smrt. O, bili so poleg, ko Te je polila vroča kri, globoko so sklonili glave, ko si padel za vselej kot žrtev divjega nasilja. Veruj mi, Tvojim krvnikom so trepetale roke, ko so zlomili Tvoje mlado življenje.

Danes vpijejo, morilci, da bi prevpili svojo vest, ki jih teži, da bi prevpili svet, ki jih sodi. Naj vpijejo! Ko bi bil Ti kriv vsega, česar Te dolže, in še več, bi ne bilo madeža na Tebi. Danes, enajsto leto vojne, ki jo vodi fašizem proti našemu ljudstvu, je vse in tudi vstaja, ki bi mogla zagoreti proti nasilnikom, komaj silobran. Kar je nesrečno Primorje preživelo in kar preživlja, je samo strašna obsodba na smrt, pred katero se imamo pravico braniti in pred katero se bomo branili.

Glej, Gortan! Prvi trenutek teške usode, ki smo ji bili predani brez usmiljenja, še ni vzplamtela vsa ona zavest brezupnosti, ki je vodila Tebe v smrt. Res je, že tedaj je bič internacij in deportacij krvavo udaril Istro, že tedaj so začeli progoni, že tedaj so trepetali najpogumnejši in najodločnejši bojevniki svojega naroda za lastno življenje, a misel, da se pričinja borba na življenje in smrt, se še ni zasvetila tako, kot se je pozneje razodela Tebi. Vzlic zasledovanju, vzlic zlostavljanju, vzlic ječam, pobojem, tlačenju in izmózgavanju naroda, vzlic brezzakonju, ki je napravilo iz Primorja zemljo sužnjev, ni dolgo prodrlo prepričanje, da smo obsojeni na smrt. In tudi, če je kdo videl, kakošna usoda nam je določena, se ni uprl, se ni odločil, da pade stoji, da pade v boju, ki nam je edini še preostal. Nevihta je šla preko naših glav, povodenj nas je zalivala in nekateri so čakali prekrižanih rok, da se ne-

vihta unese. Iskali so zavetja, prepričani, da bo naposled samo posijalo sonce skozi oblake.

A nevihta se ni plegla. Drevo je podleglo za drevesom, nasip se je pomislil za nasipom, dom je padel za domom. Somrak je naraščal, krvava znamenja so preprezala naše nebo, požar naše zemlje je segal višje in višje. Nikjer več ni gorel plamenček upanja, brezup se je polastil duš, prihajala je noč...

Z nočjo pa je prišlo spoznanje: le ena rešitev je mogoča — v borbi! Mladina je bila, ki je čutila, da je borba edina rešna pot. Pod nevihto je bila zrastle nova generacija in stopala na plan. Kar je fašizem izvršil zločinov, kar je storil gorja, kar je uropal svobode, kar je ponižanja zagrešil nad uklenjenimi množicami, to je mladina videla in čutila. In je vedela, da gre veriga v vso njeno prihodnost, če se ne odkupi z žrtvami. Istra je bila najbolj okrvavljena. Istra je fašizem najstrašnejše bičal tekom dolgih mučnih let suženjstva in gletj — Istra je piva vstajala! Neskončna veriga nasiljstev je rodila odpor, malodušje se je umaknilo borbeni odločnosti in volji samožrtvovanja. V nevarnostih in trpljenju je rasel junaški rod, ki je vedel, da brez žrtev ni zmage.

Vsi čutimo, kako je danes borba neenaka. Tu mladi bojevniki, polni svetega ognja, da priborijo svobodo, toda komaj mala predstraža, izgubljena na smrtnonevarna mesta, od koder ni povratka —

Triumf laži in potvorb v puljskem procesu.

Fašistovske hijene. — Saurov proces in pa Gortanov. — Iz zadnjih ur mučenika.

Vesti, ki prihajajo počasi in redke iz Istre po justičnem umoru Vladimirja Gortana, vedno bolj razsvetljujejo strašno komedijo krvavega rimskega tribunala, skrb in bojazen mobiliziranih fašistovskih tolp, še večji odpor naših ljudskih množic proti fašistovskemu nasilju, ki po procesu vedno bolj narašča, laž in obrekovanje laškega časopisja ter svetel, neupogljiv vzgled naših mučnikov. Treba pa bo še mnogo časa, da bo do vseh podrobnosti razgaljen cinizem fašistovskih oblasti in surove brezsrčnosti fašistovskih institucij. Saj je Istra že vsa zadnja leta v izrednem stanju, vsa zastražena, preporna agentov in karabinerjev. Par dni pred procesom, med procesom in po procesu so pa po nji oživele vse ceste pod koraki miličarskih oddelkov, so prebredle vse njene steze karabinerske patrulje, so prisluškovali vsaki besedi in motrili vsako gesto naših ljudi ovaduhi in tajni agentje.

Pa kljub vsem tem pripravam so skozi močne kordone varnostnih čet širili strah v dušah sodnikov tribunala in občinstva pri procesu letaki z vskliki proti tribunalu. Še bolj so zato hiteli s procesom. Ko je zvečer zasedal tribunal v vsej

tam fašizem, njegova milica, njegova justica, vsa njegova barbarska volja, da v krvi uduši vsak poskus upora proti fašistovski oblasti. Je li mogoče zrušiti leviatana, pošast, ki pije kri in ki se ne plaši največjih grozodejstev.

Vladimir Gortan govori, da je mogoče. Zakaj, kjer je človek zmožen dati svoje najdražje, kjer tvega svoje življenje, tam je moč resnice tako žarka, tako velika, da obsije rodove. Zlo, ki ga je sejal in ga seje fašizem v naši zemlji, rodi maščevalce, ki ga bodo uničili. Gortan je umrl na samotnem strelišču pred Puljem, a umrl je pred vso Evropo. Kri, ki so jo prelili po nedolžnem, bo padla na fašizem. Za vsemi zlodejstvi, ki jih je fašizem zagrešil, prihajajo danes še justifikacije. Z rokami, na katerih leži danes kri naše krvi, stoji Duce pred civiliziranim svetom. Naprej, junak! Dalje preko življenj, preko trupel naše mladine! V blestečo slavo krvavih Cezarjev, dokler ne poseže vmes roka, ki drži ravnovesje sveta!

Ni Te več, Gortan! Tvoje oči so ugasnile, Tvoje raztrgano truplo leži v grobu, Tvoja kri peče in žge na rokah Tvojih morilcev. Bodi gotov, mučenik, nikdar je ne bodo oprtali s svojih dlani! Iz Tvojega groba pa gori plamenica, ki strašno obsvetljuje dejanje krute, zločinske svojati, plamenica, ki meče krvav žar na vse trpljenje Tvojega ljudstva in ki ne bo ugasnila vse dotlej, da bo temu mučenikstvu postavljen mejnik.

Znaj, Gortan! Kdor je padel v boju proti krivicam in za pravico, ta ne umre, kdor je umrl za druge, ta živi, ker je njegova kri seme, ki rodi gigante.

Objokujemo Te, Gortan, a vemo, da si padel kot mučenik. Če kdo, bi bil vreden Ti, da dočakaš vstajenja, dočakaš dne, ko fašizma ne bo več.

svoji pritorjeni dostojanstvenosti in so od vseh strani blesteli bajoneti, je bil nenadoma prekinjen električni tok. Okoli železne kletke, v železni kletki so se zgrnile okoli mirnih obtožencev nemirne vrste karabinerjev in miličnikov. Poslušalstvo, obstoječe povečini iz fašistovskih prvakov, je otipalo revolverje v svojih žepih. Visok, trepetajoč glas je prosil luč. Občinstva in oborožene sile se je polastil strah. Samo Istra, obtožena slovenska Istra, je bila mirna v osebi peterih svojih sinov.

Izpraševanje prič, potek celega procesa je pokazal isto enostransko krivičnost, zavijanje in potvorbe kot že preiskovalno postopanje samo. V preiskovalnem zaporu so mesece in mesece strahovito pretepali nesrečne obtožence, jim pljuvali v obraz, jih bili, metali na tla, jim skakali po prsih, jih zbadali in ščipali. Radi takega nečloveškega postopanja se je omračil um Janku Bačacu in Franju Straniću, ki begata sedaj blazna doma kot dve preplašeni, razbičani živali. Cele vrste prič iz Berma, ki so pričale v prilog obtožencev, sploh niso zaslišali. Kar pa so jih zaslišali, so jih zaslišali pod pretnjami in grožnjami

ter s potvorbami v zapisniku. Župnik Grašič je na procesu izjavil, da ne odgovarjajo resnici zapisniki, na podlagi katerih naj bi bil on pričal proti Vladimirju Gortanu, češ, da je bil slab sin nasproti svojemu očetu. Zanimal je to potvorjeno izjavo zapisnika. Toda poročevalci fašistovskih listov so še to njegovo protestno izjavo pretvorili in kar izmišljeno poročali, da je župnik Grašič slabo poročal o Gortanu. Kaj vse so počeli z izjavami redkih dopuščenih prič, istrskih seljakov, si lahko mislimo. Kar na prostem so si zmislili, da so istrski kmetje iz Trviža, gnani na volišče nosili spredaj italijansko trikoloro, da so peli italijanske pesmi. Izmislili so si sami, da je bil po nesreči ubiti Tuhtan, italijanaš, fašistovski simpatizant, pa čeprav vedo vsi, da je tudi Tuhtan ravno tako mrzil fašiste kot ubiti Gortan. Na priče so pritiskali, da so morale izjavljati, da so slišale žvižgati kroglo okoli ušes. In tako so gradili in zgradili cel proces laži in potvorb.

Prekosili so v nasilstvu in potvorbah celo avstrijsko vojno sodišče v procesu napram svojemu mučeniku Nazariju Sauru iz Kopra. Ponosni smo lahko, da je naš rod kljub strašnemu nasilju povsem solidaren z vsako našo žrtvijo, z vsakim našim mučenikom. Brez potrebe, brez kakega siljenjaje proti Nazariju Sauru, ko so ga vjeli Avstrijci na podmornici, pričalo trideset njegovih rojakov, koprskih Italijanašev, njim na čelu nek Urbanez, fašist. Fašistovske vrste so prepolne izdajalcev Saura. Uradnik Camus, katerega so sedaj izgnali iz službe, je bil še eden izmed najmanjših izdajalcev. Izgnali so ga pa, da naredi prostor navadnemu špijonu, inženirju Händlu. Inž. Moro, ki je organiziral lov na Saura, ter alarimiral avstrijske oblasti, je danes član poštne milice. Kakšna razlika med njihovo gnjilobo, podkupljivostjo in izdajalstvom napram resnemu, protestirajočemu molku naših istrskih kmetov! Le kar so v blazni bolečini ječale mrzlične ustnice po tednih ječe, le te izjave bolečin so mogli kruti izpraševalni sodniki zapisati. Zato s prezirom gledamo na njihove vrste, ki so v dneh preizkušnje znale samo izdajati svoje lastne rojake Italijane in ne prenesti niti najmanjše žrtve.

Še ogabnejše so se vedli o priliki puljskega procesa njihovi voditelji-odvetniki, zlasti pa Petris, vodja vseh kazenskih, pretepaških in zažigalnih ekspedicij proti mirnim Slovanom v koprski okolici. Ta organizator nešteti zločinov se je upal nastopiti samovoljno kot zastopnik zasebne stranke; ni mu bila zadosti zahteva po smrtni obsodbi Vladimirja Gortana, ne zadosti kri in mrtvo truplo, še denar je zahtevala ta fašistovska hijena.

Kapital iz nesrečne tragedije, iz justičnega umora je koval znani fašistovski list „Popolo di Trieste“. Nima bravcev, ne naročnikov, nihče ga ne mara. Ima le vrsto naročnikov, ki so nanj naročeni, da ne zgubijo obrtnice. Čim je zaznal ta list, vzdrževan iz denarja davkoplačevavcev, za smrtno obsodbo, je izdal posebno izdajo, da se okoristi in nabere nekoliko denarja iz usodne vesti. Hijena!

Grazioli, prvak med prvaki fašistovskih nasilnikov, je s silo zaukazal ljudem na Krasu razsvetliti okna, okititi jih s cvetjem, razobesiti zastave v znak veselja, da je bila prelita Gortanova nedolžna kri. Sporočil je v Trst svojim fašistovskim predstojnikom, da je kraško prebivalstvo pristojevoljno pokazalo svojo radost in zadoščenje nad umorom Vladimirja Gortana. Državna italijanska časopisna agencija „Stefani“ je nato sporočila v svet, da je prebivalstvo novih pokrajin z veseljem doznalo za smrt Gortana. Toda le kratko je bilo Graziolijevo veselje nad potvorbo. Kraško ljudstvo je brž pokazalo, da je odpor tam največji, kjer je največje nasilje. Najhujše vre v Graziolijevem pašaliku. Fašizem bo spoznal, že spoznava, da so Graziolijevi nasilni sistemi na-

pram Slovanom čisto zgrešeni. Po nešteti kraških vaseh, tako po Komnu, Gorjanskem, Saležu, Zgoniku, Proseku, Sv. Križu in drugod so se pojavili v noči od 23. na 24. oktobra veliki napisi na šolskih poslopih, karabinjerskih postajah, fašistovskih domovih: „Slava Vladimirju Gortanu, Smrt rablju Mussoliniju in njegovim pajdašem.“ Pobesnel je radi tega Grazioli in nagnal mobilne oddelke policije in karabinerjev po vaseh. Polnijo se tržaške ječe, od vseh strani gonijo uklenjene v Trst kraške može in fante. Zopet bodo padle teške razsodbe in bodo trpeli naši ljudje v ječah.

Ravno nasprotno so dosegli fašisti z usmrtiljivo Vladimirja Gortana. Naše ljudstvo v Istri, po Tržaškem in Goriskem je sprejelo borbo. Vajeno je križa, nič več ga ne plaši. Smrtne obsodbe ga le vzpodbujajo k odporu do osvoboditve. Vsak naš človek ve za heroično zadržanje naših istrskih fantov pred tribunalom. Miren, svest si svoje pravice, svoje dolžnosti ni Vladimir Gortan ves čas procesa z nobenim gibom pokazal na sebi strahu. Vsako lažnjivo trditev tribunala je ovrgel. Dopisnik tržaškega „Piccola“ se je izrazil v družbi, da je bilo zadržanje Gortana naravnost sijajno. „Ako bi onstran meje za to vedeli,“ je dejal, „bi ga častili kot pravega junaka-mučenika.“ Pa ga tudi častimo! Pisal pa je seveda „Piccolo“ tako kot vedno, lažnjivo in kakor je pač kazalo v takratnem političnem momentu. Komaj tri dni pred procesom so izbrali obtožencem zagovornike, ki so jih obtoževali mesto da bi jih branili. Grmado laži so nakopičili proti njim in niso trenili z očmi. Gortanovo od ječe oslabljeno telo ni poznalo tresljaja, ko je zaslišal smrtno obsodbo. Še v njegovih zadnjih trenutkih, ko je iskal izven sovražnega fašistovskega sveta v duhovnem svetu verske utehe, so ga ukanili. Prosil je za hrvaškega župnika, da se mu izpove v svojem materinem jeziku, pa mu ga niso dali. Pač pa so poslali k njemu nekega fašistovskega laškega duhovnika iz Rovinja, ki je bil na to že tri dni prej opozorjen. Ta duhovnik se je omejil le nato, da mu je Vladimir izmolil očenaš, na kar mu je rekel, da bodo sedaj opravili svoje delo drugi, on pa da bo za njega molil . . .

Strah ni dopustil celi 60. miličarski legiji, da bi ustrelila Gortana v bližini Berma. V Saccargiani, v malem kopaliskem kraju, pol ure daleč od Pulja, so mu izkopali jamo. Za usmrtiljeve so izbrali rovinjske fašiste. Ni bilo med njimi slovenskih odpadnikov in zlagano je, da bi se kdo potegoval za čast streljanja. Celo dva karabinerja strelca sta morala prisostvovati streljanju, ker se niso zanesli na tresoče roke miličarjev. V mrzlem jesenskem jutru je planila v srca navzočih fašistov neka mrzla bojazen. Začutili so dih sovražnosti, ki jim veje nasproti iz cele dežele. Neumrljivi duh Vladimirja Gortana je pričel boj proti njim v sakem našem človeku. **B o j t e s e g a!**

PODLISTEK

† Drago Bajec:

Pesem primorskih emigrantov.

Kot kaplje bežimo od dneva do dneva,
v potoku se zbiramo, v reke široke;
in zbogom naš vedno glasnejše odmeva,
ko z morja k obali iztezamo roke.

Iščemo dela mi delavci črni,
iščemo kruha mi brezdomovinci;
gluhi za klic smo: „Vrni se, vrni!“
Iščemo sreče mi krepki Tolminci,
mehki Vipavci in Kraševci, Brici,
težko po solčni nam je Gorici.

V rudnikih, farmah nam teče življenje,
mesimo kruh tam za žene, otroke;

Odmevi mučeniške smrti Vladimirja Gortana.

Justični umor, ki je bil izvršen v Pulju nad istrskim omladincem Vladimirjem Gortanom, je vzbudil globok odmev po vsem svetu. Ogromen del svetovne javnosti in svetovnega časopisja se je očitno zgražal nad kruto obsodbo petih istrskih mladeničev, ki so bili obsojeni samo radi tega, ker so ljubili svoj rod in svoj jezik.

Odmevi v časopisju.

Ni ga bilo časopisa, ki bi ne bil vsaj v kratkih besedah poročal o tem pretesujočem dogodku. Bilo je sicer, žal, tudi mnogo listov, ki so poročali o krvavem dogodku tako, kakor ga je naslikal fašizem. Zato smo zlasti ob tej priliki težko občutili vse pomanjkljivosti naše informativne službe. Z zadoščenjem pa ugotavljamo, da je bil večji del evropskega časopisja pa vendarle dobro in pravilno informiran o samem dogodku in njegovem ozadju in da ni nasedel vsaj takrat fašistovskim lažem. Posebno važno se nam zdi, da je bil o njem pravilno informiran pariški „Temp“, ki mu je posvetil svoj uvodni članek. Isto se lahko trdi skoraj o vsem ostalem francoskem in belgijskem časopisju. Pač pa ni dogodka dobro razumel velik del nemškega časopisja, ki je bilo radi nemške manjšine v Italiji poleg Jugoslovanov na njem še najbolj zainteresirano. Posebno častno izjemo sta tvorili v tem pogledu berlinska „Vossische Zeitung“ in dunajska „Arbeiter-Zeitung“, ki sta dva iz najuglednejših listov nemške in avstrijske republike. Kar velja za ta dva lista, velja tudi za glasilo čehoslovaških socialnih demokratov „Pravo Lidu“. Docela razumljivo je, da je o dogodku najobširnejše poročalo in razpravljalo jugoslovansko časopisje. Po tem krvavem dogodku je naposled izstopilo iz svoje rezerviranosti napram Italiji in fašizmu, ne da bi pri tem pa niti najmanj prekoračilo meje dostojnosti.

Odmevi v javnosti.

Svetovna javnost pač ni bila na dogodku tako neposredno prizadeta, da bi bila dajala duška svojemu zgražanju in ogorčenju potom protestov, manifestacij in demonstracij. Kako veliko je bilo navzlic temu zgražanje in ogorčenje svetovne javnosti radi krvavega dogodka v Pulju, nam priča okolnost, da so se vršile demonstracije tudi ponekod v inozemstvu. V Bruslju so demonstranti razbili šipe na tamkajšnjem italijanskem poslaništvu. Podobne demonstracije so se odigrale tudi v Pragi.

Pri vsej globoki tragiki dogodka pa je razveseljivo, da se je naposled vzdramila iz svoje indiferentnosti za usodo zaslužjenih bratov vsa jugoslovanska javnost. Ob nedolžno prelitih krvi Vladimirja Gortana se je oglasil tudi v njej z elementarno silo klic krvi, ki ga niso mogle udušiti še tako stroge policijske odredbe.

kvas nam ljubezen je, sol nam trpljenje,
večno se gibljejo trudne nam roke.

Misel le ena je varuh nad nami,
vsa za plačilo trpljenju, bolesti:
„Žena in dom naš za morjem, gorami,
še se povrnemo k tebi mi zvesti!“

Pripomba uredništva. Priobčujemo eno izmed poslednjih pesmi mučenika-poeta Draga Bajca. V časih, ko stotisoči hrvaško-slovenskega ljudstva iz Primorja živijo teško življenje brezdomovinstva, prepolnega domotožja po domovini v Franciji, Belgiji, Argentini, Braziliji in raztreseni po Jugoslaviji in drugih državah, vedno bolj kričijo naša srca po uresničenju zadnjega verza „Še se povrnemo k tebi mi zvesti!“. Pesem je bila namenjena za eno naših publikacij v Primorju, pa ni prešla skozi neprodarno rešeto fašistovske cenzure.

Demonstracije, protesti in prošnje.

Po obsodbi je zakipelo in zavrelo po vsej jugoslovanski zemlji, od Triglava do Vardarja. Kot na migljaj so pozabili vsi Srbi, Hrvati in Slovenci na malenkostne razprtije, ki so jih včasih razdvajale. Misli vseh Jugoslovancev so se onega dne zbrale v temni celici, v kateri je čakal njihov krvni brat Vladimir Gortan na izvedbo smrtne obsodbe. Mladina je stopila na ulice in je z burnimi demonstracijami po vseh jugoslovanskih mestih protestirala proti najnovejšemu in največjemu grozodejstvu, ki ga je fašizem pripravljal proti našemu narodu v Italiji. Kako globoko je pretresla vso jugoslovansko javnost neverjetno kruta obsodba posebnega tribunala, nam dokazuje najlepše okolnost, da so se vršile demonstracije celo v Skoplju in Subotici.

Na skoraj vseh protestnih zborovanjih so bile sprejete protestne resolucije, ki so bile odposlane društvu narodov v Ženevi. Jugoslovanske žene so poslale italijanskim ženam in papežu brzogovorno prošnjo, da naj se zavzamejo pri italijanski vladi, da bi se kruta obsodba ne izvršila. Kakor se zatrjuje, je papež tudi v tem smislu interveniral, toda brez uspeha. Ker se je v onih dneh mudil v Zagrebu poslanec angleške delavske stranke, je bil tudi on naprošen, da naj izposluje intervencijo angleške delavske vlade.

Kakor je iz navedenega razvidno, so bili napravljene vsi mogoči koraki, da bi se preprečila izvedba smrtne obsodbe, pa so ostali brez uspeha, ker je bilo fašizmu veliko na tem ležeče, da se smrtna obsodba izvede za vsako ceno.

Žalne manifestacije.

Ko se je razširila vest, da je bila smrtna obsodba nad Vladimirjem Gortanom izvršena, se je zagnila vsa Jugoslavija v globoko tugo in žalost. Na dan izvedbe smrtne obsodbe so bila v vseh večjih jugoslovanskih mestih gledališča zaprta. Istotako so bili zaprti tudi kinematografi in drugi zabavni lokali. Po vseh večjih krajih so se vršile spominske svečanosti in maše-zadušnice za nedolžno žrtvo, ki je padla v boju za svoj rod in svoj jezik. Posebno impozantno in ganljivo žalno manifestacijo je priredila Ljubljana, kjer živi veliko število primorskih emigrantov.

V nedeljo, dne 20. oktobra se je vršila v novi baziliki v Šiški maša-zadušnica. Prostrana in krasna bazilika je radi svoje oddaljenosti od mesta najbrže le redkokedaj videla toliko vernikov kot se jih je zbralo v njej one nedelje. Mašo zadušnico je bral č. g. David Doktorič, ki je vsem Primorcem znan od svojega dolgoletnega bivanja v Gorici, odkoder je tudi njega pregnal fašizem. Mašo je bral pred stranskim oltarjem, kjer je za časa vojne prebivala v begunstvu svetogorska Mati Božja in se še danes nahaja posnetek njene slike. Pred sliko Nje, ki jo je vojna vihra pregnala iz bivališča, ki si ga je sama izvolila, so se onega dne poleg velikega števila domačinov zbrali tisoči primorskih beguncev, ki jih je pognal fašizem iz one grude, na kateri so bili rojeni in vzgojeni. Ko je vstopil po evangeliju na prižnico č. g. Doktorič in je v krasnem, v srca segajočem cerkvenem govoru opisal puljski zločin in trpljenje našega naroda v Primorju, ni menda ostalo v prostorni cerkvi suho niti eno oko. Po končani maši so odkorakali udeleženci v sprevedu v mesto. Bil je to neobičajen spreved, na katerega čelu so nosili dve črni zastavi. Niti enega klica, niti ene besede. Na resnih obrazih onih, ki so malo prej plakali od bridkosti ob misli na svojo lastno in na usodo našega naroda v Italiji, si bral sedaj odločno voljo, da ne bodo odnehali prej, dokler ne zasije tudi onemu tlačenemu in do smrti mučenemu narodu solnce svobode. To so povdarjali tudi vsi govorniki pred spominskim kamnom na Rapallo na vseučiliškem vrtu, kjer se je spreved ustavil. Ko

so se manifestantje začeli razhajati, je hotela odkorakati skupina mladeničev pred italijanski konzulat, pa ji je policija to zabranila, pri čemur je došlo do ponovnih spopadov. Enake in podobne manifestacije so se vršile v večji ali manjši meri po skoraj vseh jugoslovanskih mestih.

Trgi, ulice in fondi Vladimirja Gortana.

Pa še na drug, še bolj plemenit in trajen način so se oddolžili in se bodo, kakor upamo, še oddolžili njegovi bratje spominu Vladimirja Gortana. Nekatera jugoslovanska mesta so krstila svoje ulice in trge z njegovim imenom. Prvi je dal ta lepi vzgled, kar posebno povdarjamo, srbski Niš, ki je krstil eno iz najlepših svojih ulic z imenom Vladimirja Gortana. Nišu je sledil lepi Šibenik in sledila mu bodo brez dvoma tudi ostala jugoslovanska mesta, če se ne pojavijo prej one dobro znane ovire.

Zelo dostojno, plemenito in hvalevredno je počastilo spomin istrskega narodnega mučenika mesto Ljubljana. Na poslednji seji ljubljanskega mestnega sveta je bil namreč ustanovljen fond Vladimirja Gortana, iz katerega bodo prejemale podpore oni nesrečniki, ki še vedno zapuščajo vsled preganjanja fašizma rodno zemljo in iščejo zavetja v Jugoslaviji. Tako je nedolžno prelita kri istrskega mučenika vsaj deloma zacelila eno rano, ki je bila v veliko sramoto tako odrešenim bratom, kakor tudi dobro situiranim primorskim emigrantom. Da bo ta sramotna rana popolnoma zaceljena, bi bilo želeli, da bi tudi druga javna bitja in zasebniki podprli to plemenito pobudo ljubljanskega mestnega sveta.

Kakor je iz vsega tega razvidno, je vzbudila mučeniška in junaška smrt Vladimirja Gortana globok odmev po vsem svetu. Zlasti globok odmev pa je vzbudila v Jugoslaviji, kjer je zopet enkrat združila vse Jugoslovane v eni misli in eni volji ter jih še enkrat spomnila, da so enega srca, ene krvi. Zaman pa bi bila prelita Gortanova nedolžna kri, če bi spomin na istrskega mučenika in na naš mučeni narod v Primorju zopet ugasnil. Ne, ta spomin mora živeti v srcu vsakega Jugoslovana kot večna luč, dokler ne bo naš mučeni narod osvobojen in naš narodni mučenik maščevan in poveljčan.

† Dragu Bajcu.

Berce, Rubinič, Cvek, Tušar, Kerševan, Babič, Štrancar in toliko drugih so Ti pokazali krvavo pot našega ljudstva preko fašistovske Kalvarije.

Padel si gnan od fašistovske policije, Mehak, dober sin vipavske doline nisi našel usmiljenja v fašistovskih tlačiteljih kot ga ni našel in ne prosil Tvoj naslednik v žrtvi Vladimir Gortan. Nujno je šel vsak naš mučenik svojo pot kot jo je hodilo celotno slovensko in hrvaško ljudstvo v Primorju.

Omahnili si brat Štrancar, preprosti naš kmet, na šturskem mostu, ko smo v zakonih iskali pravico. Iz nasilja so skovali tlačitelji svojo krivično pravdo.

Zato si omahnili izčrpan in onemogel pred policijsko tolpo, brat Bajec, lani tik pred vahti, ker si skušal preko uzakonjenega nasilja nositi besede vspodbude mladim svojim dijakom-tovarišem in knjig osirotelemu ljudstvu. Onemela Ti je, poetu, pesem obtožbe in upora v ustih, omahnilo pero, ki je hotelo pričati o urah trpljenja.

Nisi omahnili, ampak padel izpodsekan kot hrast, Ti, dragi brat Gortan. Ni bilo na kaj več opreti našo pravdo, ne na zakone, ne na obtožbo in pisano kritiko in dokument. Tlačitelji so sami izsilili tretji način, zadnji način naše samoobrambe. Nujno si šel svojo pot!

O tem poslednjem načinu bi rabili krepke besede, brat Bajec. Molči Tvoja pesem. Naše

ljudstvo stopa naprej, pa naj si ga spremlja le odmev plašnega fašistovskega plotona pred puljskimi vrati.

Tvoj grob, vseh naših mučenicov grob, je tih in nem. Prav tako, da ni vsaj motena naša tragedija. Čakamo, da se kmalu pvrnemo k Tebi, mi zvesti. Vsi!

Kdor seje veter...

Stojimo tedaj zopet pred atentatom na enega iz predstavitev današnje Italije. Mladi italijanski emigrant Ferdinand De Rosa je streljal na italijanskega prestolonaslednika Umberta, ko se je o priliki svoje zaroke z belgijsko princezino Marijo nahajal v Bruslju, ne da bi ga bil pogodil.

Ni treba niti omenjati, da mi z našega načelnega stališča podobne nasilne čine obsojamo. Tembolj pa obsojamo ta čin, ker je bil naperjen proti osebi, ki je popolnoma neodgovorna za današnji položaj v fašistovski Italiji. Narobe, če se sme verjeti govoricam, ki krožijo po Italiji, je mladi italijanski prestolonaslednik odločen nasprotnik režima, ki vlada danes v Italiji.

Če pa rečemo, da načelno obsojamo nepremišljeni čin mladega italijanskega emigranta, ni s tem nikakor še rečeno, da ga ne razumemo. O ne! Razumemo ga prav dobro in zato ga navzlic naši načelni obsodbi opravičujemo. Čeprav je italijanski prestolonaslednik neodgovoren za sedanji položaj v Italiji, je pa vendarle eden iz predstavitev te Italije in njenega režima, ki je povzročil in še povzroča italijanskemu ljudstvu in italijanskim narodnim manjšinam toliko nepopisnega gorja. Zato ni prav nič čudno, če se kak vročekrven človek, ki ne more več brzdati svoje svete jeze in svojih živcev, spozabi tako daleč, da strelja na vsakega predstavitelja fašistovske Italije, ki mu pride pod roko. Strel De Rose prav gotovo ni bil namenjen prestolonasledniku Umbertu kot človeku. S svojim strelom je hotel zadeti fašizem in to se mu je deloma tudi posrečilo, ker je z njim zopet enkrat opozoril svetovno javnost in svetovno vest na oni neznosni položaj, ki vlada v fašistovski Italiji.

Mar ni bila v ostalem smrtna obsodba, ki je bila izrečena in tudi izvršena nad nedolžnim Vladimirjem Gortanom, neprimerno večji nasilni čin nego je bil oni De Rose?! — V Bruslju je streljal na prestolonaslednika Umberta vročekrven mladenič, ki ni morda niti odgovoren za svoje dejanje. Vsekakor pa je streljal pod vplivom jeze, razburjenosti in želje po osveti. V Pulju pa je izvršil atentat na življenje kmeta Gortana, čigar življenje ni zato nič manj vredno in sveto, posebni tribunal, ki je prišel nalašč zato iz Rima in je skozi tri dni hladnokrvno razpravljal, da pregne pred svetom že prej sklenjeno nasilje s plaščem pravice.

Zato prav dobro razumemo nasilni čin mladega italijanskega emigranta in ga tudi opravičujemo, čeprav ga načelno obsojamo, kajti kdor seje veter, bo žel vihar.

Boj slovenščini v cerkvi.

Zadnji teden v septembru se je vršila birna na Kanalskem. V Kanalu, Avčah in Ročinju so postavili slavoloke in papeževe zastave poleg državne v čast nadškofu Sedeju. Še preden se je nadškof pripeljal, so karabinjerji in policijski agentje ukazali odstraniti papeževe zastave in slovenski napis na slavoloku.

V Gorici so pred stolno cerkvijo pobirala dekleta verskih organizacij milodare za misijone. Sam ta nedolžni napis „Za misijone“ je razkačil fašistovsko tajništvo, da je takoj zagrozilo z nasiljem, ako bi še kedaj zapazili tak napis.

V Dekanih se je oglaših 11. oktobra pri tamkajšnjem župniku karabinjerski brigadir v sprem-

stvu še enega navadnega karabinierja. Ukazala sta župniku, da mora biti odslej petje v cerkvi samo italijansko, češ, da je ta ukaz prišel precej visoko od zgoraj. Župnik je nato izjavil, da ne more sam odločiti o tej stvari in da bo dal odgovor čez nekaj dni. Šel je medtem k škofu v Trst, ki se je podal osebno na lice mesta, kjer je imel pogovor z oblastniki. Pogovor se je vršil na trgu pred cerkvijo, tako da so imeli ljudje priliko slišati na lastna ušesa, kako je brigadir in z njim tudi fašistovski tajnik požrl prav po fašistovski svoj lastni ukaz, češ da ona dva nista nikdar kaj sličnega ukazala.

V koprskem malem semenišču so dijaki-gojenci silno strogo nadzorovani, da bi le kdo ne čital slovenske knjige. Zato pa ne znajo v peti gimnaziji niti slovenskega pisma več sestaviti. Vse je izključno laško, pa čeprav vzdržuje v veliki meri semenišče slovensko in hrvaško ljudstvo. Kaka razlika bo med našimi dosedanjimi duhovniki in novim duhovniškim rodом, ki bo izšel iz te potujčevalnice? Saj se ne bodo znali približati z božjo besedo srcu ljudstva. Je to lahko črka, a ne duh lateranske pogodbe.

V goriškem malem semenišču je v veljavi notranji pravilnik, katerega člen pravi, da so „dialekti“ med gojenci prepovedani. Občevati se sme samo v italijanščini. Cerkevni nadpastirji, vi škofje, cerkveni knezi, ne dopustite, da bi se v cerkvenih ustanovah uveljavil partijski duh ene stranke, pa četudi je ta začasno na krmilu! Kako bo moglo pri takih razmerah veljati pri novih dušnih pastirjih: učite vse narode...

Portreti.

(Nadaljevanje.)

3. Tine Semi.

Zlobna je bila tista roka, ki je prekrstila nekdanjega Semila v Semi. Smeje pa so še dodala predrzna vipavska usta, ki so ga spremenila v seme, namreč tiste slabe sorte. Seme ti plevelsko! Že zgodaj je bivši didaktični ravnatelj in že bivši podeštat v vipavskem Križu pokazal, da je slabega semena in da bo slab sejalec. Zato ga je pošteni vipavska burja kmalu odpihala iz rojstnih Zapuž, ki so ostale čiste plevela. Sejal je Tine ovadbe med svoje učiteljske tovariše, vcepjal svojo nezvestobo napram slovenskemu ljudstvu, lepo se je klanjal in služil fašistovski oblasti. Pihnilo je z desne in Tine se je pripognil na levo, pihnilo je z leve in Tine se je pripognil na desno. Je bila Avstrija in Tine je pel ganljivo o habsburškem tronu, zajeli so ga v vojni Srbi in brž je znal ono „o tamo daleko, gdje srpska vojska“. Ni oglušil Tine v vojski in zato mu je kljub štirim križem kmalu vrela mladeniška „giovinezza“ iz ust. Ni imel pa Tine dar za jezike. Moj Bog, za vse človek ne more biti, le vsem gospodarjem lahko služi. Sina, o ja, tega je že zbrhtal do znanja italijanščine, sam pa je bil bolj skromen v znanju tega jezika. Pa nič zato. Saj za podeštatovsko čast tega ni treba. Kar pa je treba, je znal. Klanjati se, ovajati, vpiti „alala“ in ne vemo koliko drugih podobnih teških administrativnih lastnosti.

Ali ga je šlenilo v hrbet, da se ni mogel priklanjati, ali se mu je prehladilo grlo od zadnjega velezdgovinskega fašistovskega sestanka v Križu ali kaj? Niti Tine sam ne ve. V Mantovo so ga poslali kot narobe — Andreja Hoferja.

Težek je mantovanski dialekt. Tine, kako se ga boš navadil? No pa črno in opojno je mantovansko vino, morda boš opil svojo kričečo vest. Dobi si naslov Kende iz Komna, tudi on je utonil nekje tam doli med tujci. Dopisujta si med seboj pridno, da bomo lahko nekoč izdali knjigo, debelo knjigo: Grevenge dveh izdajalcev!

4. Emilio Zega.

Kje si je izposodil ta poba, poštene slovenske matere in poštenega slovenskega očeta nevredni sin, svojo kri!?

Kar kmalu je bil domač med domačini, svoj med svojimi, med vsemi temi klepetavimi karabinjeri, financarji, asistenti in inženirji. Dišali so po cenelih parfumih, stopali so cel dan brezposelni naokoli po prelepem kanalskem trgu, cel dan Emilio z njimi naokoli, pili cel dan črno kavo in še Emilio črno kavo na svojo pošteno, zatajevano literško žejo. Ni ugasnil še v njem odmev pesmi iz nekdanjih prošlih časov o Soči vodi, o dekletu z rožami rdečimi in rožmarinu, pa je že spremljal hrupne svoje laške tovariše z brezsmiselnim „trenta giorni che ti voglio bene...“. Polni so bili njihovi razgovori dogodivščin o kupljeni ženski ljubezni v Gorici, Vidmu, Trstu, vedno bolj polna je postajala tudi zemljeknjižna knjiga vpisov dolgov. Kopnelo je očetovo premoženje, kopnel pa je tudi v Emiliju zadnji čut poštenosti in močatosti. Niti za fašistovskega priganjača alla Muznik, Levpušček in Bajt jim ni več primeren. Do čisto navadnega policijskega psa se je ponižal, vohuni po gostilnicah, po vlakih in laja nad nesrečnimi slovenskimi žrtvami, jih pokorno raportira policiji. Dolgove plačuje s klofutami, strah mu prinaša kredit, žena, neštetokrat izdana, mu mora dajati denar za pocestnice.

Steklina izdajalstva ga preganja, da je vedno ogabnejši, da pada v vedno večje mlakuže ovađuštva. Zaslepljen se vrti v krogu svojih dolgov, prestrašenega ljudstva, gre koncu nasproti, pa se ga boji tako, da bo morala le maščevalna roka rešiti kanalsko dolino tega steklega psa.

DOPISI IZ PRIMORJA

Boršt v Bregu. Boršt v Bregu je dobil letos novega laškega učitelja, ki mu, žal, domačini ne vedo še pravega imena. Ta predstavitelj laške kulture zmeria šolske otroke in njih starše z „umazanimi svinjami“ in drugimi podobnimi pridevki. Radi tega so se domačini obrnili celo do krajevnega karabinerskega brigadirja, toda seveda zaman. Najlepše pa se je dogodilo pretekli teden. V noči od četrta na petek je baje zmanjkalo temu dičnemu učitelju nekaj šolskih knjig in nekaj denarja, ki ga je baje hranil v šolski sobi. Denar so nabrali šolski otroci za učne knjige in bi knjige morale biti namenjene otrokom. Nihče ni verjel, da bi kdo kradel šolske knjige. Še manj pa da bi učitelj pustil denar v miznici. Saj ga poznamo. Učitelj sploh ni kupil knjig za denar, ki ga je prejel od šolske dece, ampak ga je lepo porabil v svoje zasebne svrhe. To pa seveda ni oviralo karabinerjev, da bi ne nekaj ur pridržali v zaporu nekega domačega fanta in ga tam hudo pretepli. Izpustiti so ga seveda morali, ker je fant nedolžen. Učitelj, surovina in tat, pa se še nadalje sprehaja po vasi. Taka je sedanja šola.

Klanec. Znani Peter Chiurco, glavni fašist, poganjač, še vedno straši po Herpeljah. To je mož, ki je kriv, da je radi njega umrl neki kmet iz Poljan, to je mož, ki je z Urizijem metal bombe po Klanču in ranil kmeta iz Beke, porezal trte dekanu Šašlju, pregnal župnika Sokliča, pretepal ljudi, ki ga niso pozdravljali, zraven tega pa molzel občino kozinsko... Gortan je po nedolžnem mrtev, Chiurco pa radi vseh teh zločinov — poveličan, ko bi bilo pravo njegovo mesto — stroga ječa. — Taki tiči so še: tajnik Pagliaca, ki nam kvari imena, učitelj Saverino, Olita itd. — Iz Istre vse beži v Ameriko. Kaj bo?

Skrivaj jočemo po Gortanu... Ali bo kmalu konec? Mi ga želimo z vsem srcem!

Prvačina. Gostilničar in učitelj Tušar Anton ne zamudi prilike, da bi ne pokazal svojega velikega patriotizma, kakor bi rekli tuk. Italijani, mi pa, da bi ne pokazal svoje ogabne in lizunske narave napram vsaki laški šlapi. Ima nadepolnega sina, ki je kapoškva dra milicije doma in v Gorici, dalje ima tudi dve dični

sestri, Amalijo in Tončko. Prva je komaj prebolela strahovito nesrečo. Revici je nevarno zbolel psiček, poklicala je tri živinozdravnike, ki so privezali revše na operacijsko mizo in zbrali vso svoje kirurško znanje. Nesreča je hotela, da je pse poginilo z razparanim trebuhom. Naznanjena je bila tužna vest, da je vellespoštovani gospod pes crknil. Crknjenega psa so položili v kovinasto krsto in ga pokopali v betonski grobnici na domačem vrtu. Za vso komedijo so morali plačati žalujbo ostali 1200.— Lir. stroškov. — Da dokazeta obe Tušarjevi sestri visoki patriotizem cele družine, oziroma da zavarujeta „ubogega“ brata oštirja, posestnika in učitelja v šolski službi sta darovali tuk. šoli dragoceno trikolono, ki bo slovesno in s posebnim obredom razvita ob navzočnosti šolskih otrok, katerim bodo Tušarjevi postavljeni za vzgled. Tako si bo družina Tušar nabrala novih laviorik. Pa pravi oštir-učitelj Tušar svojim pivcem, da je on v svoji notranjosti najznačajnejši Slovenec. Upamo, da ga bodo tudi Lah kmalu izpljuvali, kot so ga že Slovenci. Judežem plačilo ne nide.

Sv. Lucija. Spomladi so poskušali fašisti z vpisom naših mladeničev do 18. leta v fašjo; klicali so jih skupaj s starši v občinsko pisarno. Ubogali so in so šli. Tam jih je čakal običajen, dolg govor političnega tajnika. Omeščal se je tajniku jezik, pa je mislil, da se je omeščalo tudi fantom srce. Pa se ni in so mu kar odbili njegovo ponudbo za vpis. Južnjaku je zato vskipel srce, ves zaripel je postal in pokazal v psokali pod ovčjim kožuhom svojo volčjo naravo. Zviti podeštat ga je pomiril, ker se je bal, da mu pokvari še drugo žetev.

V pozni jeseni so mislili žeti, kar niso vsejali spomladi. Že po celi deželi prosluli zavoženi dopolavoro je priredil prireditvev. Pevce, ki jih zlepa ni takih v deželi, je hotel pritegniti, da bi bila „fešta“ tem večja. Znan je pregovor, da gre osel le enkrat na led. Kaj pa šele naši fantje! Že pri predzadnji prireditvi dopolavora je podeštat izločil nekatere slovenske pevske točke. Niso se zato fantje pustili več zlorabiti. Da ne gredo, je bil njihov odgovor podeštat Grozeč in proseč je bil podeštatov glas. Nič ni pomagalo. Le par prestrašenih licencarjev se je dolgočasilo v prostorni dvorani, kjer so nekoč množice prisostvovali in pobožno poslušale našo pesem. Svetolucijski dopolavoro se je pridružil vsem svojim jetičnim sodrugom po deželi. Razvija kot vsi drugi svoje delovanje na papirju. Naj počiva v miru!

Našim naročnikom.

Vsem našim naročnikom, ki so v zaostanku z naročnino, smo pred dnevi razposlali položnice s prošnjo, da po njih poravnajo svoje obveznosti napram listu. Pri ljubljanskih naročnikih pa se bo oglasil naš inkasant. Tudi tem potom prosimo vse naročnike, da nam nakažejo zaostalo naročnino še pred izidom prihodnje številke lista, t. j. pred 15. t. m., ker jim bomo sicer list uknili.

Uprava.

Za tiskovni sklad „Primorskega Glasa“. Ze nabrana svota Din. 700.—. Nikolaj Žugelj, župnik, Kamnik Din. 10.—. Albin Poljšak, Domžale Din. 15.—. Jakob Cimperman, Logatec Din. 5.—. V. J. Logatec Din. 10.—. Jakob Soklič, župnik, Št. Vid pri Ptuj Din. 120.—. O priliki krščenja sina g. Ivana Perkoviča iz Klisa (kum Nj. Vel. kralj, a njegov mamestnik polkovnik Mihajlovič) so darovali za tiskovni sklad „P.G.“ kot znak protesta proti barbarski obsodbi Vladimirja Gortana Paško Pleština, Liste Pavao, Boban Špiro, Bralič Štipe, Bralič Luka, Anžavetovič Anton, Galič Špiro in Boban Jozo po Din. 10.—. Bone Kalebič, Andrija Glovina, Pero Hranueli, Mate Perkovič, Količ Ivan po Din. 20.—. Anka Rendić-Miočević Din. 30.—. Otac Partenej Miokovac Din. 40.—. Dr. A. Perić in Ivo Perkovič po Din. 50.—. Tone P. Din. 100.—. Skupno Din. 450.—. Skupaj Din. 1310.—.

Vrlim Dalmatincem prav prisrčna hvala za njihovo pomembno in darežljivo gesto. Naj vzrašte mali krščenev v krepkega borca proti sovragu!